

Ба Шурои диссертатсионии 6D.KOA-003-и
назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш. Душанбе, к. Буни Ҳисорак,
шаҳраки донишҷӯён, бинои таълимии 7)

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Шарифов Зариф Раҳмонович ба диссертатсияи Икромова Малоҳат Ҳоловна дар мавзӯи “Рушди баҳисобгирии идоракунии ва назорат дар ширкатҳои сохтмонӣ”, барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит

Мубоҳикати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм, ки аз рӯйи онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст

Диссертатсия аз рӯйи бандҳои зерини шиносномаи ихтисосҳои KOA-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит ҷавобгӯ мебошад: бандҳои 1.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои бунёдӣ, принципҳои асосӣ, постулатҳо ва қоидаҳои баҳисобгирии бухгалтерӣ; 1.7. Баҳисобгирии бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунии, андозӣ, корпоративӣ ва ғайра) дар ширкатҳои шакли ташкилӣ-ҳуқуқияшон гуногун, ҳамаи соҳаҳо ва сатҳҳо; 1.13. Ташкили баҳисобгирии бухгалтерӣ (молиявӣ, идоракунии, андозӣ, корпоративӣ ва ғайра) аз рӯйи сегментҳо, бизнес-ҷараёнҳо ва сохторҳои таркибӣ; 1.16. Мушкилоти баҳисобгирии хароҷот ва ҳисоб намудани арзиши аслии маҳсулот (кор, хизмат); 3.1. Парадигмаҳои ибтидоӣ, концепсияҳои асосӣ, принципҳои бунёдӣ, постулатҳо ва қоидаҳои аудит, назорат ва бозрасӣ; 3.2. Асосҳои назариявӣ ва методологӣ, вазифагузориҳои мақсадноки аудит, назорат ва бозрасӣ; 3.9. Рушди методологияи комплекси методҳои аудит, назорат ва бозрасӣ.

Мубрамияти мавзӯи диссертатсия

Дар иқтисодиёти муосир равандҳои ҷамъоварӣ, қоркард ва таҳлили иттилооти баҳисобгирӣ бо дарназардошти таваҷҷуҳи ахбории истифодабарандагон мубоҳик қарда мешаванд. Дар чунин шароит масъалаи идоракунии самараноки субъектҳои иқтисодӣ, хусусан ширкатҳои сохтмонӣ ба ҷорӣ намудани низоми баҳисобгирии идоракунии ва назорати дохилӣ вобастагии қавӣ дорад. Қабули саривақтии қарорҳои идоракунии, ки дар асоси маълумотҳои баҳисобгирии идоракунии амалӣ мегардад, аз роҳбарони субъектҳои хоҷагидор талаб мекунад, ки низоми баҳисобгириро муқаммал гардонанд, то ин ки он дар шароити бозори рақобатнок имконияти ҳалли бисёр масъалаҳои муҳими фаъолияти ҷорӣ ва стратегӣ ба вуҷуд ояд.

Баҳисобгирии идоракунии ва назорати дохилӣ дар низоми идоракунии ташкилотҳои сохтмонӣ яке аз муҳимтарин зернизоми таъминоти иттилоотии менеҷмент ва муассисони корхона буда, вобаста

ба рушди иктисодиёт дигаргуниҳои муҳимро аз сар мегузаронад. Дар чунин шароит, аз як тараф, такмил додан ва ба низом даровардани ҷиҳатҳои алоҳидаи чунин дигаргуниҳо, муайян кардани муаммоҳои асосӣ ва аз тарафи дигар, бо назардошти имкониятҳои иттилоотӣ, техникӣ ва технологӣ, омилҳои ташкилию идоракунӣ ташаккули ҷанбаҳои методологӣ ва самтҳои ояндадори он муҳим аст. Вобаста ба ин, ба ҷанбаҳои ташкилии баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат, ки нақши онҳо дар идоракунии стратегии ширкат баръало намоён аст, равона кардани таваҷҷуҳи хоса лозим меояд.

Аз ин рӯ, зарурати таҳия кардани асосҳои назариявӣ ва методологӣ, инчунин тавсияҳои амалӣ оид ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ва ҷорӣ намудани системаи назорати дохилӣ ба миён омадааст. Ин тадбирҳо аҳаммияти назариявӣ амалӣ ва методии тадқиқоти мазкурро собит намуда, самаранокии идоракунии ширкатҳои соҳаи сохтмонро баланд мебардоранд.

Дарачаи наवгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои химоя пешниҳод шудаанд, асосноккунии нуқтаҳои назариявӣ ва пешниҳодҳои муассир оид ба такмил додани баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат дар ширкатҳои сохтмониро бо шумули ҷанбаҳои технологӣ онҳо фаро мегирад. Тавсияҳои методӣ дар самти мукамалгардонии унсурҳои низоми баҳисобгирии идоракунӣ ба мисли арзишмуайянкунӣ, буҷетикунӣ, ҳисоботи сегментӣ (дохилӣ), назорати дохилӣ ва дигар ҷанбаҳои ташкилии баҳисобгирии идоракунӣ таҷассум меёбад. Навгонии илмии таҳқиқот аз бандҳои зерин иборат аст:

1. Ҷанбаҳои назариявӣ ва методии рушди баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат ҳамчун манбаи таъминоти иттилоотӣ дар ширкатҳои соҳаи сохтмон асоснок карда шуда, нақш ва аҳаммияти онҳо дар рушди низоми идоракунии ширкатҳои зикршуда муқаррар карда шуд.

2. Хусусиятҳои технологӣ, ташкилӣ ва идоракунии бахши сохтмонӣ таҳлил карда шуда, боҳамалокамандӣ ва таъсири онҳо ба сохтормуайянкунии баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат бо назардошти усулҳои гуногуни пешбурди истеҳсолоти сохтмон (хоҷагӣ, шартномавӣ ва ғ.) муайян карда шуд.

3. Ҳолати муносири ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии харочот вобаста ба талаботи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи сохтмон, аз он ҷумла муқаррароти СБҲМ, қорҳои лоиҳақашӣ ва рафти бунёди объектҳои сохтмонӣ таҳқиқ карда шуда, амсилаи татбиқи онҳо дар ширкатҳои соҳаи зикршуда мавриди қоркард қарор гирифт.

4. Масъалаҳои ташкили назорати фаъолияти ширкати сохтмонӣ аз рӯйи объектҳои сохтмонӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, мавқеи назорати идоракунӣ дар низоми идоракунии ширкати сохтмонӣ самтҳои иҷроиши қорҳои назоратӣ, усулҳои назорати идоракунӣ муайян карда шуда, тавсияҳои методӣ оид ба мукамалгардонии низоми назорати идоракунӣ пешниҳод карда шуд.

5. Барои мукамалгардонии методикаи ташкили баҳисобгирӣ ва назорати идоракунӣ дар асоси такмили низоми бучетикунонӣ дар ширкатҳои сохтмонӣ бо дарназардошти хусусиятҳои хоси фаъолияткунии онҳо тавсияҳои амалӣ коркард гардидааст, ки ба баланд бардоштани самаранокии низоми идоракунӣ ва натиҷаҳои дилхоҳи фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ мусоидат менамоянд.

6. Имкониятҳои татбиқи ҳисоботи сегментӣ ва ҷанбаҳои ташкилии баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкатҳои сохтмонӣ ҳамчун самтҳои мукамалгардонии баҳисобгирии идоракунӣ таҳлил ва баҳогузорӣ карда шуда, тавсияҳои методӣ амалӣ дар ин самт коркард карда шуд. Ҳамчунин, намунаи сиёсати баҳисобгирии идоракунӣ ва равиши муттаҳидшудаи ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар доираи ҳисобҳои муҳосибӣ коркард ва барои истифодабарӣ дар ширкатҳои сохтмонӣ тавсия карда шуд.

Сохтори кори диссертатсионӣ, гузориши мақсаду вазифа, натиҷагирӣ ва мантикии алоқамандии онҳо тасдиқ мекунад, ки муаллиф мубрами масъалаҳои гузашташударо амик дарк намуда, ҷанбаҳои таҳлили васеи муаммоҳои рушд ва тақомули низоми баҳисобгирии идоракунӣ ва назоратро дар ширкатҳои сохтмонӣ таҳлил намудааст, ки асосҳои назаривию методологиро дар ин самт метавонад такмил диҳад.

Диссертатсия аз муқаддима, се боб, ҳулоса, рӯйхати адабиёт бо 166 номгӯй ва замимаҳо иборат аст. Матни диссертатсия дар 204 саҳифа иҷро шуда, 19 расм ва 30 ҷадвалро дар бар мегирад.

Муқаддимаи кор ба мубрамият, дараҷаи таҳқиқи илмӣ мавзӯи таҳқиқотӣ бахшида шуда, мақсаду вазифаҳо, объект, предмети таҳқиқот ва дигар масъалаҳо ро вобаста ба таъсифи умумӣ кори иҷрошуда ва натиҷаҳои он дар бар гирифтааст.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявии баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат дар сохтмон», концепсияҳои бунёдии баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат омӯхта шуда, ҷанбаҳои назариявии баҳисобгирии идоракунӣ, мафҳум ва моҳияти назорати идоракунӣ, хусусиятҳои технологӣ ва ташкилии истеҳсолоти сохтмонӣ таҳлил гардида, таъсири он ба ташкили баҳисобгирӣ ва назорати идоракунӣ муайян карда шудаанд.

Дар доираи боби аввали омӯзиш унвонҷӯ аҳамият ва хусусиятҳои истеҳсолоти сохтмониро таҳқиқ намуда, қайд менамояд, ки дар шароити имрӯза қисми зиёди биноҳо иншоот мувофиқи қоидаҳои бинокорӣ аз рӯйи лоиҳаҳои намунавӣ (башаклдаровардашуда) сохта мешаванд. Башаклдарорӣ аз интиҳоби доимии қарорҳои банақшагирӣ-миқдорӣ ва конструктивӣ дар давраи муайян иборат аст, ки барои баҳисобгирии идоракунӣ ва назорати идоракунӣ хангоми сохтмон ва истифодабарии биноҳо самараи бештари мусоидаткунанда ба бор меорад (с.15). Дар баробари ин унвонҷӯ тасдиқ менамояд, ки низоми баҳисобгирии муҳосибие, ки дар ширкатҳои сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон амал мекунад, барои таҳлили фаврии фаъолияти молиявӣ хоҷагидорӣ аз нуктаи назари фаъолияти соҳибкорӣ пешбинӣ нашудааст ва воситаи

қабули қарорҳои тақтиқию стратегӣ шуда наметавонад (с.15). Бо ин гуфтаҳо муаллиф нақши баҳисобгирии идоракуниро дар низоми идоракунии ширкатҳои сохтмонӣ ва қабули қарорҳо хеле муҳим арзёбӣ менамояд.

Муаллиф дар зербоби аввали диссертатсия ба омӯзиши мафҳум, таъинот ва мавқеи баҳисобгирии идоракунӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, андешаҳои илмӣ якҷатор олимони ватанию хориҷиро таҳқиқ намуда қайд менамояд, ки қорҳои илмӣ анҷомдодаи онҳо ҳамчун заминаи устувори назариявӣ методологии таҳқиқоти мазкур ҳисоб меёбанд (с.16).

Муаллиф ба таърифҳои дар дастурамали методии Федератсияи Россия оид ба ташкил ва пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ ва қоидаҳои аз қониби Ассотсиатсияи миллии муҳосибони ИМА муайянгардида таъя намуда қайд менамояд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон ҳуҷҷати тавсиявӣ, ки ташкили баҳисобгирии идоракуниро дар субъектҳои иқтисодӣ танзим намояд, ё ин ки ҳамчун роҳнамо барои ташкили баҳисобгирии идоракунӣ мавриди истифодабарӣ қарор дода шавад, то ҳол мавҷуд нест (с.18).

Муаллиф зимни таҳқиқи ақидаҳои олимони хусусиятҳои субъектҳои хоҷагиро ҳамчун объекти идоракунӣ ҳисоб намуда, ҳангоми ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ба назар гирифтани чунин аломатҳоро ба монанди шакли моликият, шакли ташкилию ҳуқуқии фаъолият, хусусияти соҳавӣ, маблағи сармояи худӣ, мавқеи монополӣ дар бозор, марҳилаҳои давраи ҳаёт ва ғ. зарур мешуморад. Бешубҳа, ин нишонаҳо ба раванди ташаккули низоми баҳисобгирии идоракунӣ ва назорати дохилӣ дар ширкати сохтмонӣ таъсир мерасонанд (с.24).

Муаллиф тасдиқ менамояд, ки мақсади баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкати сохтмонӣ кӯмак расонидан ба менеҷерон дар қабули қарорҳои таъсирбахши идоракунӣ мебошад (с.28).

Яке аз муқаррароти асосие, ки дар диссертатсия, ба андешаи мо, дорои нағзони илмӣ мебошад, он аст, ки муаллиф андешаҳои муаллифии олимону муҳаққиқонро оид ба таърифи баҳисобгирии идоракунӣ таҳлил намуда онҳоро ба се гурӯҳ ҷудо (с.29) қардааст, ки онҳо мафҳум, моҳият, мақсад, таъинот, нақш ва мавқеи баҳисобгирии идоракуниро дар низоми идоракунии субъекти иқтисодӣ ифода менамоянд.

Муаллиф дар пояи таҳқиқи андешарониҳои олимони ба ҳулосае омадааст, ки баҳисобгирии идоракунӣ як низоми иттилоотии дохилӣ мебошад, ки вобаста ба соҳаи фаъолияти ширкат маълумотро барои қабули қарорҳо бо хусусият ва бузургҳои муайян ба менеҷерҳои сатҳи гуногун пешниҳод менамояд. Маҳз дар асоси маълумоти баҳисобгирии идоракунӣ менеҷерҳо дар ширкатҳо қарорҳоро қабул намуда, фаъолияти зерсохтори тобеъро назорат мекунанд (с.30).

Дар зербоби 1.2 рисола муаллиф таҳқиқоти ҳудро дар самти омӯзиши мафҳум ва моҳияти назорати идоракунӣ равона намуда,

таърихи ташаккулёбӣ ва мавқеи назорати дохило ро дар субъектҳои иқтисодӣ таҳлил намудааст. Дар баробари баҳисобгирии идоракунӣ, муаллиф сарчашмаҳои таърихӣ ва асарҳои илмиро таҳлил намуда, муайян кардааст, ки назорати дохилӣ қадим буда, зина ба зина рушд намудааст (с.32)

Бартариии муҳими зербоби 1.2 рисолаи диссертатсионӣ дар он аст, ки муаллиф таҳқиқоти худро бо амсилаҳо, расмҳо ва ҷадвалҳо ороиш дода, мавқеи назорати идоракунӣ ро дар низомии идоракунӣ ширкати сохтмонӣ (расми 1.2.1), самтҳои таъйиноти назоратро дар фаъолияти амалӣ (ҷадвали 1.2.1), усулҳо ва амалҳои назорати идоракунӣ (расми 1.2.2), нақшаи ташкилӣ-методологӣ назорати идоракунӣ хароҷот (расми 1.2.3), василаҳо (абзорҳо)-и методиро барои назорати пешакӣ (ҷадвали 1.2.2) ва намудҳои ҳисоботхоро ҳангоми назорати ҷорӣ (расми 1.2.5) муайн кардааст.

Дар расми 1.3.1 хусусиятҳои истеҳсолоти сохтмониро муайян карда, муаллиф дуруст қайд менамояд, ки бо дарназардошти вазъии кунунии системаи иттилоотӣ ширкатҳои сохтмонӣ хусусиятҳои ин соҳа ҳангоми ташаккули сиёсати ҳисобдорӣ, ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил, назорати дохилӣ ва баҳисобгирии андоз ба назар гирифта шаванд (с.49).

Боби дуюм – ба таҳлили ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои соҳаи сохтмон, коркарди мадели баҳисобгирии хароҷот дар корхонаҳои соҳаи сохтмон ва ташкили назорати фаъолияти асосии ширкати сохтмонӣ аз рӯи объектҳои сохтмон бахшида шудааст.

Муаллиф дуруст қайд менамояд, ки шартҳои муҳимтарини ноилгардии ширкати сохтмонӣ ба рушди фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ ин ташкили низомии иттилоотӣ-таҳлилии мебошад, ки дар доираи он баҳисобгирии муҳосибӣ, хусусан баҳисобгирии идоракунӣ мавқеи асосиро ишғол менамояд. Идоракунӣ ширкати сохтмонӣ дар сурате самаранок мегардад, ки дар он низомии баҳисобгирӣ-таҳлилии мукаммале бунёд шуда бошад ва дар доираи он иттилооти санҷидашуда ва таҳлилшудаи саҳеҳ омода гардида, ба менечерҳои субъекти иқтисодӣ пешниҳод гардад. Ин гуна иттилоот дар ҷаҳорҷӯбаи низомии баҳисобгирии идоракунӣ, ки онро ҳамчун унсури ҷудонопазири низомии идоракунӣ ширкат номидан мумкин аст, тайёр карда мешавад (с.64).

Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки баҳисобгирии идоракунӣ ин системаест, ки татбиқи он дар ширкат бо роҳи баҳамалоқамандгардонӣ ва пайдарпай иҷрошавии амалҳои махсус оид ба бақайдгирии рӯйдодҳои хоҷагӣ ва коркарди онҳо талаб карда мешавад. Раванди баҳисобгирии идоракунӣ амалиётҳои хоҷагӣ дар ширкати сохтмонӣ аз амалҳои пайдарпай иборат аст, ки намунаи онро муаллиф дар расми 2.1.1 нишон додааст.

Муаллиф дар диссертатсия аз омӯзиши асарҳои олимони ба ҳулосае омадааст, ки ташкили баҳисобгирии идоракунӣ ва баҳисобгирии молиявиро дар корхона бо се равиш амалӣ кардан мумкин аст (расми 2.1.2), яъне, бо равиши яқум онҳоро дар алоҳидагӣ; дуюм, дар

хамбастагӣ бо ҳам ва равиши сеюм, ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар доираи баҳисобгирии муҳосибӣ (с.66). Зимни ба роҳ мондани ташкили ҳамбастаи баҳисобгирии идоракунӣ бо баҳисобгирии молиявӣ муаллиф намунаи онро дар расми 2.1.3 (с.67) пешниҳод намуда, амалиётҳои молиявӣ дар корхона амалишаванда, ки таъиноти дохилӣ доранд, онҳоро ба доираи баҳисобгирии идоракунӣ дохил менамояд.

Бартарии дигари диссертатсия дар он аст, ки муаллифи он ташкил ва пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкатҳои сохтмониро вобаста ба хусусиятҳои соҳавӣ онҳо дар чор марҳила пешниҳод намуда, дар доираи ҳар як марҳилаи муайянкардааш кадом корҳо анҷом дода мешавад, тавсиф намудааст (с.68).

Муаллиф дар боби дуҷуми рисолаи диссертатсионӣ диққати асосиро ба омӯзиш ва таҳлили баҳисобгирии харочот ва муайянкунии арзиши аслии маҳсулот ва корҳои сохтмонӣ равона намуда, қайд мекунад, ки арзиши шартномавии объектҳои сохтмон, пеш аз ҳама дар шартномаи сохтмонӣ муайян карда шуда, минбаъд дар рафти иҷрои корҳои сохтмонӣ бо мурури истифодабарии захираҳои иқтисодӣ марҳила ба марҳила он ҳисоб карда шуда, зери назорат гирифта мешавад (с.68). Дар ин росто аҳамияти баҳогузори арзиши корҳои сохтмониро муаллиф муҳим арзёбӣ намуда, ин масъаларо аз нигоҳи стандартҳои байналмилалӣ ва талаботи ҳуҷҷатҳои меъёрии соҳаи сохтмон (с.69-73) таҳлил намуда, хулосаҳои муаллифии хешро пешниҳод намудааст.

Ҳамчунин, дар доираи таҳқиқоти гузаронидааш, муаллиф аз таҷрибаи ширкатҳои сохтмони ватанӣ, намунае аз варақаҳои арзишмуайянкунии маҳсулот, корҳо ва хизматрасониҳоро, ки манбаи асосии иттилоот оид ба харочот ва арзиши аслии ҳисоб меёбад, таҳлил намуда, ҷурму костагиҳои онро ошкор намуда, варақаи тавсиявии арзишмуайянкунии маҳсулот (корҳо, хизматрасониҳо)-и сохтмониро пешниҳод намудааст, ки дар он маълумотҳо оид ба харочот бо тартиби муайяншуда вобаста ба нақши иқтисодии захираҳо ҷойгир карда шудаанд (ҷадвали 2.2.6). Дар асоси маълумотҳои ҷадвали 2.2.6 муаллиф амсилаи баҳисобгирии харочот ва натиҷаҳои молиявӣ аз ғурушро (расми 2.2.1) коркард намудааст, ки он ҳамчун тавсияи методии хуб барои муҳосибони ширкатҳои сохтмонӣ ҳисоб меёбад.

Яке аз масъалаҳои муҳим ва баҳсталаб дар низомии баҳисобгирии муҳосибии ширкатҳои сохтмонӣ ин эътирофкунии даромад аз ғуруши корҳои сохтмонӣ васлгарӣ мебошад, ки диссертант оид ба ин масъала дар зербоби 2.1-и рисолаи худ дахл намудааст. Масъалаи эътирофкунии даромадҳоро аз рӯи меъёрҳои дар амалияи байналмилалӣ амалкунанда ва талаботи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон (№1844 аз 23.12.2021) таҳлил намуда (с.75-77), муҳосибони ширкатҳои сохтмониро тавсияи дуруст медиҳад, ки дар сурати пайдо гаштани ихтилофот онҳо бояд хатман талаботи Кодекси андозро дар мадди аввал гузоранд. Дар баробари ин, ӯ истифодабарии усули эътирофкунии даромадро вобаста ба ҳаҷми корҳои иҷрошуда, ки дар Кодекси андоз ҳам афзалият ба ҳамин

усул дода шудааст, тавсия намуда, навиштҳои муҳосибии муносибро барои эътирофкунии маблағи даромад ва соқиткунии хароҷот пешниҳод намудааст.

Боби сеюм, ки «Мукаммалгардони методикаи ташкили баҳисобгирӣ ва назорат дар корхонаҳои соҳаи сохтмон» номгузорӣ шудааст, масъалаҳои марбут ба тақмили буҷетсозӣ, ташкили баҳисобгирии сегментӣ ва коркарди ҷанбаҳои амалии баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкатҳои сохтмониро дар бар гирифтааст.

Муаллиф дар аввали боби сеюми рисола моҳияти буҷетсозиро аз рӯйи таҳқиқотҳои анҷомдодаи олимони муайян карда, нақш ва мақоми онро ҳангоми ташкили баҳисобгирии муҳосибӣ ва идоракунии ширкатҳои сохтмонӣ баланд арзёбӣ менамояд, чунки он барои назорат аз рӯйи истифодабарии захираҳо, иҷроиши нақшаҳои гузашташуда, раҳнамун сохтани менечерони зерсохторҳо ва рушди бобарори ширкатҳои соҳа кафили устувор мебошад (с.111).

Ҳамаи ин ҷанбаҳои илмиро омӯхта, муаллиф амсилаи ташаккули буҷети асосии ширкати сохтмониро дар расми 3.1.1 тасвир менамояд, ки он, тавре дар адабиётҳои илмӣ муайян шудааст, аз ду қисм иборат аст: *буҷети амалиётӣ ва буҷети молиявӣ*. Бартарии амсилаи пешниҳоднамудаи муаллиф дар он мебошад, ки ҳамаи унсурҳои буҷети амалиётӣ ва буҷети молиявиро бо тартиби муайяншуда фаро гирифта, аз рӯйи он имконияти пайдарпай тартибдиҳии буҷетҳо муайян мегардад. Буҷети фурӯш марҳилаи аввал ва буҷети ғоида ва зарар марҳилаи охирони тартибдиҳии буҷети амалиётӣ мебошанд. Барои тақвияти фикри худ ва тасдиқи асоснокии амсилаи пешниҳоднамудааш, муаллиф аз рӯйи маълумотҳои баҳисобгирии муҳосибии ширкати сохтмони ватанӣ – ҚДММ “Диёри сабз” тавсияҳои методиро ҷиҳати тартибдиҳии буҷети амалиётӣ дар намуди ҷадвалҳо (ҷадвалҳои 3.1.1 -3.1.15) коркард намудааст. Буҷетҳои тартибдодашуда имконият фароҳам меоранд, ки ғайолияти амалиётии ширкати сохтмонӣ аз рӯйи ҳар як объектҳои сохташаванда вобаста ба сметаҳои тасдиқшуда метавонад зерин назорат гирифта шавад.

Дар зербоби 3.2 рисолаи диссертатсионӣ муаллиф ба таҳқиқи масъалаҳои ташаккули ҳисоботи сегментӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир намуда, қайд мекунад, ки баҳисобгирӣ аз рӯйи сегментҳо ва ё тайёркунии ҳисоботи сегментӣ яке аз бахшҳои унсурҳои системаи баҳисобгирии муҳосибии ширкати сохтмонӣ ҳисоб меёбад (с.130). Инро муаллиф ба чунин ақида асоснок менамояд: “Сегментҳо бояд ҳамчун бахшҳои таркибии як ширкати тоҷик зерин роҳбарии менечер дар пешбурди ғайолияти ширкат нақши муайяноро иҷро намуда, саҳми онҳо дар маҷмуи даромадҳои ширкат ошкор карда шуда, оид ба ғайолияти сегмент ҳисобот ба менечери роҳбарикунандаи сатҳи болоӣ пешниҳод карда шавад” (с.132).

Дар пояи таҳқиқоти гузаронидашуда ва омӯختани талабот ва муқаррароти СБҲМ муаллиф ба хулосае омадааст, ки тайёркунии

маълумот оид ба фаъолияти сегментҳо ду ҳадаф пайдо мекунад: *пешниҳоди иттилоот барои қонеъгардонии истифодабарандагони беруна; пешниҳоди иттилоот бо мақсади истифодабарӣ дар дохили ширкат*, ки маҳз ҳамин ҳадафи ҳисоботи сегментиро муаллиф ҳамчун мақсади омӯзишаш қарор додааст.

Сохтори таркибӣ ва ташкилӣ-истеҳсолии ширкати сохтмони корпоративиро омӯхта нақшаи ташаккули иттилоот оид ба сегментҳо ва раванди тайёркунӣ ва пешниҳоди онро аз рӯи марказҳои масъулият дар расми 3.2.1 пешниҳод намудааст. Дар асоси вобастагии зерсохторҳои дар расми 3.2.1 нишондодашуда, муаллиф намунаи тайёркунии ҳисоботи сегментиро барои ширкати бузурги сохтмони иборат аз якчанд объектҳои сохтмонӣ таъминотӣ ва истеҳсоли тартиб додааст (ҷадвали 3.2.1). Аз рӯи маълумоти дар ҳисобот овардашуда, истифодабарии захираҳо дар марказҳои масъулият, хусусан марказҳои хароҷот, инчунин даромадҳои бадастовардашуда дар марказҳои даромад давра ба давра мушоҳида карда шуда, натиҷаи кори ин марказҳо вобаста ба бучетҳои тасдиқшуда ошкор карда шуда, барои қабули қарорҳои ғоиданок шароит фароҳам меояд.

Зербоби 3.3 рисолаи диссертатсионӣ ба омӯзиш ва ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар ширкатҳои сохтмонӣ бахшида шуда, ҷанбаҳои методӣ амалии татбиқи баҳисобгирии идоракунӣро фаро гирифтааст. Муаллиф дуруст кайд менамояд, ки сараввал бояд сиёсати баҳисобгирии идоракунӣ дар корхона тартиб дода шавад ва бо ин мақсад худ унсурҳои асосиро, ки дар сиёсати баҳисобгирии муҳосибӣ бояд қушода шаванд ва тартиби татбиқи онҳоро дар ширкати сохтмонӣ пешниҳод намудааст.

Муаллиф дар натиҷаи таҳқиқоти гузаронидааш муайян кардааст, ки олимони (Вахрушина М.А, Низомов С.Ф., Науменко Е.И. ва диг.) ду равиши ташкили баҳисобгирии идоракунӣро аз рӯи тартиби инъикоси маълумот дар ҳисобҳои муҳосибӣ пешниҳод намудаанд (*низомии мухтор ва низомии муттаҳидшуда*), Вобаста ба ин муаллиф имкониятҳои истифодабарии онҳоро дар ширкатҳои сохтмонӣ таҳқиқ намуда ба хулосае омадааст, ки истифодаи равиши муттаҳидшуда барои ширкатҳои сохтмонӣ аз ҷиҳати самаранокӣ хеле мувофиқ ва муносиб буда, амсилаи татбиқи онро (расми 3.3.1) дар корхона қарқард намудааст, ки он барои тақмили методикаи пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ заминаи мусоид фароҳам меорад.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин тавсияҳое, ки аҳамияти назариявӣ-амалӣ доранд, дар хулоса ва пешниҳодҳо оварда шудаанд. (сах. 163-169).

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда

Асосноккунии ҷанбаҳои назариявӣ-методӣ рушди баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат дар ширкатҳои сохтмонӣ ва таҳияи тавсияҳои

амалӣ оиди мукамалгардони низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳмгузор мебошанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия бо назардошти таҳлилу арзёбиҳои гузаронидашуда, кофӣ будани ҳаҷми кори диссертатсионӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқот ва таълифоти муаллиф эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот тасдиқ мегардад. Дар амалия ҳулоса ва тавсияҳо барои татбиқи натиҷаҳои кори диссертатсионӣ ва дар асоси таҳлили илмӣ ҷанбаҳои назариявӣ таҷрибавӣ бароварда шудааст, ки аз эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот дарак медиҳанд. Дар ҳулоса натиҷаҳои асосии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ оварда шуда, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот омода шудаанд.

Натиҷаҳои муҳими таҳқиқот дар шакли маъруза ва мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмии “Паёми ДМТ”, Паёми политехникии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ, маҷмӯаи маводи конференсияи байналмилалӣ «Масъалаҳои мубрами рушди баҳисобгирии муҳосибӣ, таҳлил, аудит, андозбандӣ, назорати давлатии молиявӣ: таҳдидҳои муосир ва самтҳои рушд» (19-20 январи соли 2024) ва дигарҳо нашр шудаанд.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо

Аҳамияти илмии диссертатсия дар асосноккунии назариявӣ ва методии тақмили низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар заминаи таҳқиқотҳои илмии анҷомдодашудаи олимони ватанию хориҷӣ зоҳир мегардад. Самтҳои асосии рушди воситаҳои методии баҳисобгирии идоракунӣ дар шароити бозори рақобатнок муайян карда шудаанд, ки барои таҳкими раванди идоракунӣ фаъолияти истеҳсолию молиявӣ ва баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат менамоянд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки пешниҳод ва тавсияҳои мушаххаси муаллифии дар диссертатсия овардашуда оид ба рушди низоми баҳисобгирии идоракунӣ, назорати дохилӣ ва унсурҳои таркибии он бо истифода аз василаҳои методии коркардшударо барои мукамалгардони идоракунӣ стратегии корхонаҳои сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурдан мумкин аст.

Аҳамияти иқтисодии натиҷаҳои диссертатсия дар рушди баҳисобгирии идоракунӣ ва тақмили низоми идоракунӣ субъектҳои иқтисодӣ зоҳир мегардад. Ба роҳ мондани низоми муосири баҳисобгирии идоракунӣ ва назорат, ба раванди оморасозии ҳисоботи идоракунӣ, инъикос кардани ҳамаи амалиёти хоҷагидорӣ ва пешбурди намудҳои дигари баҳисобгирӣ мусоидат менамояд, ки идоракунӣ самаранокӣ корхонаро дар асоси пойгоҳи ягонаи иттилоотӣ таъмин менамояд.

Аҳамияти иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия. Таҳқиқоти мазкур ба корхонаҳои ватанӣ имконият фароҳам меорад, ки хангоми муайян кардани пешомадҳо ва маҳдудиятҳо барои тайёр кардани мутахассисон дар соҳаи баҳисобгирии идоракунии бо таъсири омилҳои бозорӣ дар рушди баҳисобгирии идоракунии чораҳои амалӣ андешанд. Ҳамчунин, вобаста ба муқаррароти диссертатсия имконият фароҳам меояд, ки аз рӯйи онҳо барномаҳои оид ба омодакунии мутахассисони соҳаи баҳисобгирӣ тайёр карда шуда самаранокии меҳнати кормандони муҳосибот баланд бардошта шавад.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ

Мақолаҳои нашршудаи муаллиф таркиби асосии рисолаи диссертатсияро фаро гирифта, доир ба мавзӯи таҳқиқот 11 мақолаи илмӣ бо ҳаҷми 5,6 ҷузъи ҷопӣ (аз ҷумла 4,4 ҷузъи ҷопӣ аз муаллиф), аз онҳо 6 мақола дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшаванда ба нашр расонида шудааст. Инчунин, муҳтавои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсиҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ баррасӣ гардидаанд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия

Диссертатсияи тақризшаванда ба меъёрҳои дар бандҳои 31, 33, 34, 35, 37 Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267) муқарраршуда ҷавобгӯ буда, муқаддима ва бахшҳои он - мубрами мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи таҳқиқоти мавзӯи илмӣ, робитаи таҳқиқот бо барномаҳои (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад, вазифаҳо, объект ва предмет, фарзия, асосҳои назариявӣ методологӣ, сарчашмаи маълумот ва пойгоҳи таҳқиқот, навиноҳои илмӣ, нуқтаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои он, мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, ҳаҷми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот, тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба таври мукамал моҳияти диссертатсияро дар бар гирифтаанд ва асосҳои илмӣ амалии онро дар сатҳи зарурӣ инъикос менамоянд. Ҳайр аз ин, меъёрҳои дигари диссертатсия нисбат ба ҳаҷм, истифодаи ҷадвал ва расмҳо, тартиби нигоҳишти феҳристи адабиёт низ хангоми навиштани диссертатсия риоя гардидаанд.

Диссертатсия сохтори мантиқан мукамал дошта, натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф арзиши илмӣ доранд ва метавонанд дар рушди низомии баҳисобгирии идоракунии дар корхонаҳои сохтмони Ҷумҳурии Тоҷикистон васеъ истифода бурда шаванд.

Эродҳо ва ҳолатҳои баҳсталаб дар доираи диссертатсия

Дар катори бартарихи зикршуда, таҳқиқоти диссертатсионӣ дорoi баъзе аз норасoiҳо низ мебошад, ки мо онҳоро чунин мешуморем:

1. Муаллиф ба таърифҳои дар дастурамали методии Федератсияи Россия оид ба ташкил ва пешбурди баҳисобгирии идоракунӣ ва коидаҳои аз ҷониби Ассотсиатсияи миллии муҳосибони ИМА муайянгардида (с.17) таъя намуда қайд мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ягон хучҷати тавсиявие, ки ташкили баҳисобгирии идоракуниро дар субъектҳои иқтисодӣ танзим намояд, ё ин ки ҳамчун роҳнамо барои ташкили баҳисобгирии идоракунӣ мавриди истифодабарӣ қарор дода шавад, то ҳол мавҷуд нест. Аммо ин ҷо фикри муаллиф равшан нест, ки ҳамин қор чи тавр бояд сурат гирад, он хатмӣ бояд бошад, ё не? Ки онро бояд анҷом диҳад? Қорӣ қардани он дар қорхона чи самара ба бор меорад.

2. Муаллиф дар зербоби 1.2 сах.42 оид ба назорати иҷрои буҷетҳо қайд мекунад, ки он бо тарзҳои *пешакӣ*, *қорӣ* ва *баъдӣ* амалӣ қарда мешавад ва дар расми 1.2.4 самтҳои иҷроиши назорати буҷетро дар доираи ҳар як тарзи мушаххаси он нишон додааст. Аммо, объектҳо ва субъектҳои ин се тарзи пешниҳодшудаи назоратро муаллиф ошқор нақардааст.

3. Унвонҷӯ дар зербоби 2.2 зимни таҳлили вазъи ташкили баҳисобгирии хароҷот варақаи арзишмуайянкунии маҳсулот (қорҳо, хизматрасониҳо)-и сохтмониро барои ҚСП «Роҳсоз-21» (ҷадвалҳои 2.2.4-2.2.5) таҳлил намуда, қамбудихи мавҷудбударо ошқор қарда, тавсияҳои методии худро қиҳати бартарафкунии қамбудихи пешниҳод намудааст. Ба андешаи мо ағар, муаллиф нисбат ба диғар унсурҳои баҳисобгирии идоракунӣ, ба мисли тартибдиҳии ҳисоботи дохилӣ, нарҳгузори траснфертӣ ва ғ. чунин таҳлилҳоро ба роҳ мемонд, мазмуни рисолаи диссертатсионӣ хеле ғанӣ меғашт.

4. Дар с.96 муаллиф бо мақсади идоракунии босамараи истехсолоти сохтмонӣ ва ташаққули иттилооти таҳлилӣ аз рӯи ҳар як объект, намуди қорҳо, маҳсулот, дар ҳайати ҳисобҳои таркибии 10730 «Истехсолоти нотаом», 10731 «Истехсолоти ёрирасон», 10733 «Истехсолот ва хоҷағиҳои хизматрасон» қушодани ҳисобҳои таҳлилии дараҷаҳои гуногунро тавсия медиҳад. Аммо, ағар муаллиф, худ намунаи ин ҳисобҳои таҳлило пешниҳод меқард, он ҳамчун тавсияи методии арзишнок барои муҳосибони ширкатҳои сохтмонӣ ҳисоб мерафт.

5. Муаллиф дар зербоби 3.1 аз рӯи маълумотҳои баҳисобгирии муҳосибии ширкати сохтмони ватанӣ – ҚДММ “Диёри сабз” тавсияҳои методиро қиҳати тартибдиҳии буҷети амалиётӣ дар намуди ҷадвалҳо (ҷадвалҳои 3.1.1 - 3.1.15) қорқард намудааст. Ағар ӯ ин амалро барои тартибдиҳии буҷети молиявӣ низ иҷро меқард, ба андешаи мо мазмуни ин зербоби рисола боз ҳам пурратар меғашт.

Бояд кайд намуд, ки эродҳои гирифташуда ба мазмуну мухтавои диссертатсия таъсири ҷиддӣ намерасонанд ва сатҳи назариявӣю амалии онро коҳиш надодаанд.

Хулоса

Хулоса, диссертатсияи Икромова Малоҳат Холовна дар мавзӯи “Рушди баҳисобгирии идорақунӣ ва назорат дар ширкатҳои сохтмонӣ”, ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит пешниҳод шудааст, дар сатҳи баланди назариявӣю амалӣ навишта шуда, қори илмӣ-тахассусии анҷомёфта ҳисоб меёбад. Он дар сатҳи зарурӣ омода гардида, аз ҷиҳати мазмун ба талаботи бандҳои 31, 33, 34, 35, 36 “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 267 аз 30 июни соли 2021 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.08 – Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит мебошад.

Муқарризи расмӣ:

доктори илмҳои иқтисодӣ,
профессори кафедраи баҳисобгирии
муҳосибӣ ва аудити Донишгоҳи аграрии
Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур

Шарифов З.Р.

(Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 146. Тел: 905004400; E-mail: zarif_sharifov49@mail.ru)

Имзои д.и.и., профессор Шарифов З.Р.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори шуъбаи таъминоти ҳуқуқӣ
ва кадрҳои Донишгоҳи аграрии
Тоҷикистон ба номи
Шириншох Шохтемур

Қурбонзода А.Х.

19.04.2025